

“Lévi-Strauss i la traducció. Homenatge pòstum”¹

Montserrat Ventura i Oller
Universitat Autònoma de Barcelona (UAB)

L’any 1985 Lévi-Strauss va definir la mort com “una molèstia”: a causa d’ella – va dir- jo no sabré com serà el món d’aquí a cent, dos-cents o dos mil anys”². Tot i això, en les seves darreres intervencions, com en el discurs d’agraïment a les institucions catalanes que li atorgaren l’any 2005 el Premi Internacional Catalunya, assegurava que no es preocupava per comprendre el món actual; ell havia viscut intensament el segle XX; en ell i per a ell havia desenvolupat la seva obra, la qual creia adequada per comprendre el segle passat. Era una fórmula, com tantes d’altres que sabia utilitzar, per evitar respostes compromeses a preguntes banals sobre el futur. Crec que la seva obra també ens il·luminarà el futur, però el cert és que aquests dies s’han editat moltes portades i articles de fons amb el rètol “Ha mort Lévi-Strauss, el darrer gran intel·lectual del segle XX” i penso que sobre això no hi ha cap mena de dubte. Cap altre científic social no ha desvetllat l’interès que ha suscitat Claude Lévi-Strauss fora de l’àmbit estrictament antropològic o de les ciències socials. I cap altre no ha influït realment en els discursos científics i polítics com ha fet la seva obra. La seva col·laboració continuada amb la UNESCO des de la creació d’aquesta institució després de la Segona Guerra Mundial és un bon exemple d’aquesta influència en l’àmbit social i polític i un dels textos del monogràfic que presentem, el discurs que hi pronuncià l’any 2005, ens ho explica ben clarament. Voldria, amb aquesta intervenció, sumar-me al condol i al dol per la seva mort. Tot i haver estat a la vora de les seves passes i haver respirat l’aura que deixava al Laboratori on treballava quan jo era estudiant, no el vaig tractar mai; seria

¹ Aquest text fou llegit en l’acte de Presentació del monogràfic *Lévi-Strauss 2008/100* de la revista *Quaderns de l’ICA*. a l’Institut d’Estudis Catalans el 25 de novembre del 2009.

² “Lévi-Strauss en 33 mots”. Propos recueillis par D.-A. Grisoni, *Magazine littéraire* n°223, oct.1985, p. 27.

hipòcrita dir que em dol la seva mort per l'absència de la seva persona. Però Lévi-Strauss va regalar-nos amb els seus pensaments i els seus escrits fins pràcticament la seva mort. Ara no escriurà més i aquest és el nostre dol. Tot i això, ens ha llegat un llistat impressionant de textos amb què podrem seguir gaudint de la seva ment brillant i la seva bella paraula fins, de ben cert, el final de les nostres vides. També al monogràfic trobareu un annex amb tota la seva extensa bibliografia.

He estat convidada a aquesta taula per la meva participació en el monogràfic com a traductora, en el que també ha participat la Gemma Celigueta. Traduir Lévi-Strauss ha estat un privilegi, amb no poques dificultats tècniques perquè com és sabut Lévi-Strauss escriu com pensa, amb una estructura gramatical molt precisa i amb un llenguatge molt culte sense però estalviar en bellesa. Com diu l'antropòloga brasilera Beatriz Perrone-Moisés, traductora al portuguès de les *Mitològiques*, citant a Octavio Paz: el llenguatge de Lévi-Strauss “oscil·la constantment entre el concret i l'abstracte, la intuïció directa de l'objecte i l'anàlisi; és un pensament que veu les idees com a formes sensibles i les formes com a signes intel·lectuals”. Solidaritat entre forma i contingut que és justament essencial en la seva noció d'estructura³. Traduir, doncs, ha estat un esforç per no trair. Però no em vull estendre en consideracions òbvies sobre l'ofici –i demano disculpes pels errors -, sinó que volia insistir en un punt central de tota l'obra de Lévi-Strauss, per reprendre aquella virtut que amablement m'atribueix l'Alexandre Surrallés en el pròleg d'aquest monogràfic: fer de la traducció una tasca antropològica.

Per Lévi-Strauss, fer antropologia és traduir. No és només transcriure i descriure; no és només explicar. Aquestes tasques li serveixen per traduir unes formes de pensar no a un altre idioma, que seria el nostre, el científic, sinó a un altre llenguatge, el dels signes, on el que compta no és ja el seu significat semàntic, sinó el significat que els

³ Perrone-Moisés, Beatriz 2008 “Lévi-Strauss. Aberturas”, in Caixeta de Queiroz, Ruben y Renarde Freire Nobre (orgs) *Lévi-Strauss. Leituras brasileiras*, Belo Horizonte: Universidade Federal de Minas Gerais, pp.17-40.

atorga el lloc que ocupen. Com diu Jean Pouillon⁴ en explicar-nos l'estructuralisme lévi-straussia, aquest busca reconèixer als elements d'un sistema no un valor d'entitats independents, sinó un sentit de posició, és a dir, depenent de les relacions que les uneixen i les oposen, i prendre-les com a base de l'anàlisi; reconèixer que aquestes relacions només tenen un sentit de posició al si d'un sistema de correlacions en el qual el que es tracta és d'extreure'n l'estructura", "trobar el lloc que ocupen en un conjunt organitzat".

Lévi-Strauss té una frase famosa –i això va pels estudiants que heu vingut-, que exposà en una reunió com les que començaven a proliferar a l'època⁵ (1952) entre lingüistes i antropòlegs, on es debatia si era la llengua que determinava la cultura o bé a l'inrevés: era el moment més àlgid de la famosa hipòtesi anomenada hipòtesi Sapir-Whorf. Doncs bé: aquesta és una de les primeres lliçons de Claude Lévi-Strauss: “no ens hem adonat prou que llengua i cultura són dues modalitats paral·leles d'una activitat més fonamental: penso, aquí –deia Lévi-Strauss- en aquest hoste present entre nosaltres tot i que a ningú no se li ha acudit de convidar als nostres debats: el pensament humà, “*l'esprit humain*” (1974 [1958]:87).

I és precisament aquest *esprit humain* el que Lévi-Strauss ens vol presentar en tota la seva nuesa en la seva constant traducció de les manifestacions culturals dels pobles a codis, ja buidats i nets de la seva arbitriietat semàntica, de la llengua i de la cultura per ser traslladats al llenguatge de l'estructura, que posats un al costat de l'altre, un al darrera de l'altre, un en diagonal de l'altre, ens permetrà entendre'ls com a sistemes, on per ell rau la veritable significació.

⁴ J.Pouillon 1985 “Les structures de l'œuvre”, *Magazine littéraire* n°223, oct.1985, p.31-33. Cf. També la seva aportació al monogràfic de la revista *L'Herne*, 2004.

⁵ “Lingüística i antropologia”, 1952 (conf.), primer publicat en anglès: 1953; 1ª ed. a *Anthropologie structurale*: 1958.

Diuen que Lévi-Strauss era una persona reservada però molt irònica. En el mateix glossari ràpid de l'any 1985 esmentat a l'inici, proposa la següent definició d'estructuralisme "Tal i com s'ha entès, una moda parisina com les que sorgeixen cada cinc anys i que ha tingut el seu torn quinquennal"⁶. Però l'estructuralisme, malgrat el desgast de la paraula, ha estat l'eix central de la seva obra, tant per a l'anàlisi del parentiu com el dels mites. L'estructuralisme, que Lévi-Strauss assegura que no és un descobriment recent, data del renaixement i entre els seus inspiradors esmenta des de l'obra de pintors renaixentistes fins a la de Ramon Llull. Les societats humanes, ens explica en una de les entrevistes que va concedir, són objectes molt més complicats que no els objectes que estudien els biòlegs. Tant, que amb tota una vida no podríem comprendre la complexitat d'una hora de la vida d'un poble de 50 persones en totes les seves dimensions. Per això l'estructuralisme intenta comprendre la diferència d'aquesta societat amb una altra. Si cada societat és molt complexa, la relació entre elles pot aclarir-nos-en coses.

L'estructuralisme ens permet veure els esquemes, la lògica interna de les societats. Posar-les en relació amb les societats veïnes. I aquesta tasca, pròpiament etnològica, esdevé antropologia perquè en posar les diferents societats en relació i observar-ne les diferències, podem copsar en tota la seva intensitat la unitat del pensament humà. Així, l'estudi dels mites que ell va emprendre en la seva basta tetralogia de *Les Mitologies*, i d'altres obres que li succeïren, com *Histoire de Lynx* o *La potière jalouse* ens permet entendre les societats que els reciten, per separat i en el seu conjunt; ens permet entendre com de diferents i com de semblants són les societats ameríndies. I a nosaltres ens permet entendre l'estructuralisme.

⁶ "Lévi-Strauss en 33 mots". Propos recueillis par D.-A. Grisoni, *Magazine littéraire* n°223, oct.1985, p. 27.

Aquest gran intel·lectual pot també ser molt didàctic quan parla per al gran públic, com ho féu a “Raça i història”. L’explicació que segueix n’és un bon exemple: diu Lévi-Strauss que per entendre com és feta la societat, la relació de l’ésser humà amb l’exterior social i la posició de l’ésser humà en el conjunt de l’univers, que són les grans preguntes que tota societat es fa, nosaltres procedim amb explicacions científiques, independents, per àmbits; la història en serveix per entendre com les societats han arribat a ser; la cosmologia, com és l’univers; etc. El mite, en canvi, ofereix a les societats indígenes d’Amèrica que ell estudia, una explicació global; una sola matriu explicativa: la raó per la qual el sol ha d’estar allà on és i no més a prop (es cremaria la gent) o més lluny (obscuritat total) així com, pel mateix principi d’explicació, perquè l’aliança massa propera (l’incest) o massa llunyana (amb eventuals enemics) és prohibida i perquè cal fer l’aliança a una bona distància. La distància social en el matrimoni i la distància física del sol a la terra i tots els problemes intermedis, de la física, la zoologia, la meteorologia a problemes de l’organització social, el mite ofereix una explicació en diferents registres, diu Lévi-Strauss amb la seva eterna metàfora, a mode d’una partitura d’orquestra on cada instrument contribueix al missatge total; missatge que només és donat pel conjunt de l’orquestració.

Aquesta lògica explicativa dels sistemes de pensament no occidentals que Lévi-Strauss descobreix i a la que anomena el *Pensament Salvatge* permet posar en igualtat de condicions les societats occidentals i les no occidentals, no només en l’ordre social, sinó també en l’intel·lectual i superar definitivament la definició d’aquells sistemes com de pre-lògics o alògics. Ara bé, i aquest és un altre gran ensenyament, el pensament salvatge, la lògica del concret, no és exclusiu dels pobles no occidentals, sinó que és universal, és una forma de pensar que a Occident conviu amb el pensament científic.

“Són les relacions el que compta, no els termes de la relació”, és el missatge de *Les structures elementals del parentiu*, d' *El Pensament salvatge* i de l'extensa anàlisi dels mites (més de mil!) duta a terme per Lévi-Strauss al llarg de la seva vida. Aquest sistema inconscient i no visible a primer cop d'ull, cal d'entrada, descodificar-lo; després, traduir-lo; I un cop traduït, enunciar-lo amb la bellesa i la intel·ligència comunicativa que l'autor ha imprès en tota la seva obra.

Ara bé: si la tasca de l'antropologia és fer visibles els mecanismes inconscients de la ment humana, o de les societats - i això Lévi-Strauss lluny de tot interpretativisme, ho considera una tasca envoltada de rigor-, també és cert que Lévi-Strauss fou el primer a elevar fora de la disciplina l'estendard del relativisme cultural. Amb la seva metàfora del tren que passa veloç per un lloc i dels punts de vista diferents sobre les coses que l'exemple permet, ens condueix a plantejar el tema de les versions diferents del món. I a mi, per deformació professional, m'evoca el xamanisme. Els xamans són, en les societats ameríndies, els especialistes en construir versions del món i en traduir-les als seus congèneres a un llenguatge intel·ligible⁷. Com el cant del xaman Kuna del Panamà que evoca un mite per alleugerir metonímicament el dolor d'una partera. I voldria afegir, per apaigavar els dubtes dels qui insisteixen a considerar la tasca estructuralista com a massa abstracta, que l'anàlisi estructural dels mites ens permet comprendre, també, l'eficàcia simbòlica. Com el xaman amerindi, Lévi-Strauss ens ha descodificat i traduït els signes de les societats ameríndies. I com els xamans, traductors, més enllà de la coherència interna del discurs, ens n'ha donat el sentit. Per a mi, el principal sentit que ens ha aportat ha estat el de traduir-nos la bellesa d'uns sistemes culturals als cànons de bellesa i intel·ligibilitat de l'art i la ciència occidental.

Que aquest volum que avui presentem serveixi d'homenatge pòstum.

⁷ cf. Ventura i Oller, Montserrat 2009 *Identité, cosmologie et chamanisme des Tsachila de l'Équateur*, Paris: L'Harmattan.